

Uticaj Karla Marksa – protivčinjenični scenario

---

 pescanik.net/uticaj-karla-marksa-protivcinjenicni-scenario

Branko Milanović

Dvestota godišnjica rođenja Karla Marksa podstakla je sazivanje mnogih konferencija o brojnim aspektima njegovog života i dela. (I ja idem na jednu od njih, u [Haifi](#).) Tome treba dodati sve više prikaza njegovih najuticajnijih radova (Piter Singer je upravo objavio [jedan](#)), pa nove knjige o njegovom životu, onda [film](#) o mladom Marksu i još mnogo toga.

Ovde ću se osvrnuti na Marksov intelektualni uticaj – ali iz jednog drugačijeg ugla. Pribeći ću protivčinjeničnom pristupu. Pitaću kakav bi bio Marksov uticaj da se nisu zbila tri imponantna događaja. Kao što je uvek slučaj sa protivčinjeničnim scenarijima, jasno je da sve zasnivam na ličnom čitanju istorije i nagađanju. Moje teze se ne mogu dokazati. Siguran sam da bi drugi mogli predložiti drugačije protivčinjenične scenarije, možda bolje od mog.

Prvo: šta bi bilo da nije bilo Engelsa. Ovaj protivčinjenični scenario je već razmatran na drugim mestima, ali вреди još jednom razmisliti o tome. Kada je 1883. umro, Marks je bio koautor *Komunističkog manifesta*, brojnih kraćih političkih i društvenih studija, novinarskih članaka (iz lista *Njujork dejli tribjun*) te debele, ali ne previše poznate niti prevedene knjige *Kapital* (prvi tom). Knjiga je bila objavljena šesnaest godina pre njegove smrti i on je u tih šesnaest godina mnogo pisao ali malo objavljivao. Pred kraj života, čak je i sve manje pisao. Neobjavljeno i razbacano, ostalo je i više stotina strana njegovih rukopisa iz '40-ih, '50-ih i '60-ih godina 19. veka. Za Marksa su znali u prilično uskom krugu radničkih aktivista i nemačkih, austrijskih, te sve više ruskih socijaldemokrata. Da je na tome ostalo, da Engels nije proveo više od deset godina sređujući Marksove rukopise i priređujući dva dodatna toma *Kapitala*, Marksova slava ne bi prešla nivo iz 1883. Bila bi praktično minimalna. Sumnjam da bi se danas iko setio njegovog rođendana.

Ali zahvaljujući Engelsovom nesebičnom radu i posvećenosti (kao i Engelsovoj ulozi u nemačkom socijaldemokratskom pokretu) Marksov značaj je rastao. Socijaldemokratska partija postala je najveća partija u Nemačkoj i to je još proširilo Marksov uticaj. Pod Kauckim, objavljene su *Teorije viška vrednosti*. Pored Nemačke, jedine dve zemlje u kojima je Marks bio uticajan, doduše u prilično uskim krugovima, bile su Rusija i Austrougarska.

U prvoj deceniji 20. veka raste uticaj marksističke misli toliko da je Lešek Kolakovski u svom monumentalnom delu *Glavni tokovi marksizma* naziva „zlatnim dobom“. Ona uistinu jeste bila zlatno doba marksističke misli ali u odnosu na značaj ljudi koji su pisali u marksističkoj tradiciji, a ne u smislu globalnog uticaja. Marksova misao još nije uspela da se probije do anglosaksonskog sveta (prvi engleski prevod *Kapitala* objavljen je 1887, dvadeset godina posle objavljivanja originala). U jugoistočnoj Evropi, uključujući i Francusku, Marks je još uvek bio u senci anarhista i „sitnoburžoaskih socijalista“.

Tu bi se sve i završilo da nije bilo Velikog rata. Mislim da bi se Marksov uticaj s vremenom smanjivao zbog reformizma i „revizionizma“ nemačkih socijaldemokrata. Njegova slika bi verovatno bila izložena među portretima „maîtres à penser“ (učitelja mišljenja) nemačke socijaldemokratije, ali njegov uticaj ne bi ostavio vidljivije tragove ni u javnim politikama ni (verovatno) u društvenim naukama.

Ali onda se zbilja Oktobarska revolucija – drugi događaj. To je potpuno promenilo pozornicu. Nije stvar samo u tome što je Marksu „pripisana“ slava, jedinstvena među društvenim naučnicima, da je on jedini bio ideološki zaslužan za korenitu istorijsku promenu u jednoj velikoj zemlji. Važno je bilo i to što je socijalizam, zbog svoje globalne privlačnosti, „katapultirao“ Marksovu misao i slavu. Njegova misao je, na sreću ili nesreću, postala nezaobilazna u većem delu Evrope, kako među intelektualcima tako i među političkim aktivistima, radničkim vođama i običnim radnicima. Sindikalisti su organizovali večernje škole na kojima su se proučavali njegovi spisi; zahvaljujući izrazito dogmatskom zaokretu u radu komunističkih partija politički lideri su planirali svoje poteze i objašnjavali ih pozivajući se na do tada malo poznate Marksove istorijske tekstove.

A kad je Kominternu počela da napušta svoj evrocentrizam i da se uključuje u antiimperijalističke borbe u Trećem svetu, Marksov uticaj se proširio na oblasti za koje to niko nije očekivao. On je postao ideolog novih pokreta za socijalnu revoluciju i nacionalno oslobođenje u Aziji, Africi i Latinskoj Americi. Bilo da su se politički lideri držali njegovih principa ili ih napuštali (kao što je to učinio Mao kada je na mesto revolucionarne klase postavio seljake umesto radnika), Marks je na njih izvršio uticaj – oni su svoje politike objašnjavali pozivajući se na njega. Zahvaljujući Trockom i Staljinu u Rusiji, levičarskim republikancima u Španiji, narodnom frontu u Francuskoj, Maou u Kini, Ho Ši Minu u Vijetnamu, Titu u Jugoslaviji, Kastru na Kubi, Agostinu Netu u Angoli, Nkrumahu u Gani, Mendeli u Južnoj Africi, Marks je postao globalni „influenser“. Nikada ranije nijedan društveni naučnik nije imao takav globalni uticaj. Ko bi mogao pomisliti da će slike dvojice bradatih Nemaca iz devetnaestog veka krasiti u svečanim prilikama Kapiju nebeskog mira u Pekingu?

I ne samo što je to bio globalni uticaj, Marksov uticaj išao je i preko klasnih i profesionalnih podela. Već sam spomenuo revolucionarne vođe, političare i sindikaliste. Ali uticaj se proširio i na univerzitete i srednje škole: Marks je snažno uticao na one koji su ga veličali, ali i na one koji su mu se suprotstavljali. Taj uticaj je išao od osnova marksizma koji su se podučavali u srednjim školama, pa sve do istančanih filozofskih spisa ili „analitičkog marksizma“ u ekonomiji. Objavljivanje Marksovih rukopisa iz 1844-1846. pokazalo nam je do tada nepoznatog mladog Marksa, što je pomerilo diskusiju na još viši nivo: sada je postojao filozofski sukob između mladog i klasičnog Marksa.

Ništa od svega toga ne bi se dogodilo da nije bilo Oktobarske revolucije i prelomnog preokreta od evrocentrizma ka Trećem svetu. Upravo je potonje preobrazilo Marksa iz nemačkog i evropskog mislioca u globalnu figuru.

Sa otkrićima o komunističkim zločinima, a krivica za njih se svaljivala na Marksova pleća, te sa odumiranjem komunističkih režima, čiji su otužni i slabo obrazovani ideolozi ponavljali otrcane fraze, Marksova misao biva pomračena. Pad komunističkih režima doveo ju je do najniže tačke.

Ali, zbio se i treći događaj: globalizovani kapitalizam, koji pokazuje sve one osobine koje je Marks tako upečatljivo opisao u *Kapitalu*, kao i globalna finansijska kriza učinili su Marksovu misao ponovo važnom. On je već bio udobno postavljen u panteon globalnih filozofa, svaka njegova napisana reč bila je objavljena, njegove knjige dostupne su na svim svetskim jezicima, a njegov status, iako i dalje podložan ćudima vremena, bio je osiguran – bar tako što više nije mogao pasti u zaborav.

Zapravo, Marksov uticaj neodvojivo je povezan sa kapitalizmom. Sve dok kapitalizam bude postojao, Marks će se čitati kao njegov najoštroumniji analitičar. Ako kapitalizam bude prestao da postoji, Marks će se čitati kao njegov najbolji kritičar. Bilo da verujemo ili ne verujemo da će kapitalizam opstati još dvesta godina, možemo biti sigurni da će Marks i dalje biti tu.

Njegovo mesto je danas pored Platona i Aristotela, ali da nije bilo ova tri neočekivana događaja, moguće je da nikada ne bismo ni čuli za ovog opskurnog nemačkog imigranta koji je odavno umro u Londonu i čijoj je sahrani prisustvovalo svega osmoro ljudi.